

ուանց երկիրը պարարտացունելու այլ սերմը միայն պարարտացունելով հասուցեր էին, երկրագործաց մտադրութեան մեծ նիւթ եղան :

Ինծիւղներուն ոյժը, ու հասկերուն երկայնութիւնն ու հարստութիւնը, ցորենին լեցունութիւնը զամէնքն ալ զարմացուցին: Տիւտոյք մէկ խարձէն 30, 40 հասկ առին. և մէկ ցորենահատ մը 80 հատ տուաւ, որոնց ծղօտներն հաստ, փայլուն ու գեղեցիկ էին :

Սէնդ-Սլան ըսուած տեղը 1848-49^{ին} եղած փորձերէն կ'իմացուի որ 117 լիտր ցորեն սերմը 41 հարիւրալիտր ու 17 լիտր տուեր է. այսինքն՝ սերմէն երեսուն ու հինգ անգամ աւելի :

1849-50^{ին} Վաղղիոյ 27 գաւառներու մէջ գրեթէ 100 հեկտար երկիր ցանուել ցաւ այս կերպով, և կը հաստատեն թէ ամէն տեղ ալ հունձքը շատ յաջող գընաց, ինչպէս որ կը յուսացուէր, և շատ տեղ մէկը երեսուն տուեր է. ուր առաջ որչափ ալ աշխատէին ու երկիրը պարարտացունէին, մէկը եօթնէն աւելի չէր բերեր :

Սէկ հեկտար երկրի մէջ ցանելու սերման այս պարարտութենէն կարաս մը բաւական է, որ կարասով հանդերձ 33 ֆրանք կ'արժէ. իսկ հին կերպով մէկ հեկտար երկիրը պարարտացունելու համար Վաղղիոյ մէջ 200 ֆրանք չի բաւեր. հիմայ տես թէ ո՛ր է 33^ը, ուր 200^ը, հապա ո՛ր թողունք որ 33^ը մէկին 30 կու տայ, ու 200^ը մէկին հազիւ թէ եօթը :

Եւ ըսածներէս յայտնապէս կը տեսնենք որ ցորենեղինաց սերմանիքը այս կերպով պարարտացունելով սովորականէն քառասպատիկ աւելի բերք կը բերէ, և պարարտութեան ծախքն ալ առաջինէն վեց եօթն անգամ նուազ է : Եւ ուր կ'իմացուի որ այս ալ մեր դարուս առաջին օգտակար գիւտերէն մէկն է, վասն զի թէ որ ճշմարիտ է այն տնտեսական աւաճը, որուն ստուգութիւնը տարակոյս չի վերցուներ, թէ երկրի մը բնակիչքը այնչափ կրնան աճիլ որչափ որ նոյն երկիրը զանոնք սնուցանելու մի-

ջոցներն ունենայ, ուրեմն կը հետեւի թէ այս կերպով երկրագնտիս քառասպատիկ բնակիչքն ալ կրնան սնանիլ. ուրով երեւելոյն Սլեթհըսի հետեւողաց երկիւղն ալ կը փարատի :

Ինչ ալ ըլլայ, շատ փափագելի բան է որ օր մը առաջ այս պարարտութեան բաղադրութիւնը ծանուցուի, և որովհետեւ Վաղղիացեոյ ազգը իբրեւ առատաձեւն կը պարծի, երանի թէ ժամ մը առաջ առատապէս վարձատրեր այս գիւտիս հեղինակը և ընծայեր աշխարհի նոյն գիւտը, հրատարակելով զայն վասն բարւոյ հասարակաց :

ՊԱՐՏԻՉՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սփռիտութեան պարտիպանութեան մէջ գործածութիւնը :

ՎԱՆԻ որ մագնիսականութիւնը արուեստից ու առտնին տնտեսութեան մէջ օգտակար կերպով չի գործածուիր, միշտ իրեն հակառակորդներ պիտի չի պակսին. և միայն այն ատեն ամենայն հակառակութիւնը կը դադարին, երբոր անտարակուսելի փորձերով իրեն օգտակարութիւնը ամենուն յայտնի կ'ընէ : Ուստի այս նպատակիս հասնելու համար պէտք է՝ ոչ եթէ մարդուս արտաքին զգացմանցը վրայ թմրութիւն ձգէ, այլ հասարակաց կարծիքը իրեն նպաստաւոր և իւր անժխտելի օգտակարութեամբը մարդուս մտացը վրայ ազդէ : Կ'երևայ թէ Վաղղիացիք, որ մինչև այսօրս մագնիսութեան գլխաւոր ախոյեաններն եղան, անոր զօրութեանը օգտակար կերպով գործածուելուն հրնարքն ալ պիտի վայելեն. և այս բանիս փորձ հետեւեալ նամակն ըլլայ, որ Փիքար անունով զաղղիացի բժիշկ մը Փարիզու մեսմերականութեան ժողովոյն կը գրէ :

« Եւ տարի տարի ինչ քան զայլ և այլ տեսակ վարդ ձեղքելով վեց ան տառային վարդերու վրայ պատուաս-

տեցի, որոնք գեղեցիկ և ուժով էին :
 Երոնք պատուաստելուս տառն ամենն
 ալ մի և նոյն աստիճանի մէջ էին, և
 զասոնք զիւրին կերպով կրցայ գտնել,
 վասն զի անցած հոկտեմբերի հազար
 հինգ հարիւր հատ տնկեր էի : Եւս
 վեց վարդերէն հինգը թողի որ եր-
 թան սովորական կերպով աճին, վեցե-
 ըրորդը մագնիսացուցի, որ Խափահայ
 վարդ ըսուածէն էր, ամէն օր հինգ
 վայրկենի միջոց՝ իրիկունս առաւօտ :
 Երկն ամսոյն 10^{ին} երկու ընծիւղ ար-
 ձակեց, որ մէկ հարիւրորդամեղը եր-
 կայնութիւն ունէին, մէկալ հինգը
 20^{ին} հազիւ թէ ծլելու նշան սկսան
 տալ :

Մայիսի 10^{ին} մագնիսացեալ պա-
 տուաստս 40 հարիւրորդամեղը եր-
 կայնութեամբ ընծիւղներ արձակե-
 ր, վեց ծաղկի պտկունք տուած, ուր
 մէկալները հազիւ թէ 5^{էն} մինչև 10
 հարիւրորդամեղը բարձրացեր էին, և
 վրանին և ոչ ծաղկի աչք մը կը տես-
 նուէր :

Մայիսի 20^{ին} տեսայ որ մագնիսա-
 ցեալ պատուաստս որ տասը հատ գե-
 ղեցիկ վարդ տուեր էր, մէկալոնց
 կրկին բարձրութիւնն ունի : Երկու
 ներք իրցունելէն ետեւ, ըստ ժամա-
 նակին կտրատեցի և սկսաւ նորէն ա-
 ճիլ և այնպէս ուժով որ յուլիսի մէջ
 42 հարիւրորդամեղը բարձրութիւն
 ունէր, և դարձեալ ութը վարդ
 տուալ :

Երրորդ անգամ յօտելով՝ գեղե-
 ցիկ բուն մը ձեւացաւ տասուերկու
 ծաղկաւէտ ճիւղերով՝ իւրաքանչիւրը
 64 հարիւրորդամեղը բարձրութիւն :
 Եւ այսպէս այս պատուաստէս 18
 ծաղկի առի, որ երրորդ անգամ փըր-
 ցունելուս առեն կտրտած ճիւղերէն
 38 աչք հանեցի հանդերձ կտոր մը
 վրայի կեղևովը և ուրիշներու վրայ
 դրի, որ քանի մը շաբաթ է որ ծաղկի
 տուին : Մնացած հինգը որ չի մագնի-
 սացուցի յունիսի վերջերը ծաղկեցան
 և իրենց ճիւղերը հազիւ թէ 15^{էն}
 մինչև 20 հարիւրորդամեղը երկայ-

նութիւն ունէին, և մէկը միայն 20
 հարիւրորդամեղը բարձրացեր էր :
 Ուրիշ շատ փորձեր ալ րրի, նաև կա-
 մու փորձերուս կանոնաւորութիւնն
 ալ ընդմիջելով, և միշտ տեսայ որ
 մագնիսական հեղուկը որուն վրայ որ
 կ'ազդէր՝ ուրիշներէն շատ շուտ կը
 ծլէին ու կը ծաղկէին :

Երջապէս ուղեցի ալ առաջ եր-
 թալ, և խնամալ թէ կրնամ արդեօք
 բուսոյ մը մէկ մասին վրայ միայն ազ-
 դեցութիւն տալ : Եւս բանիս համար
 դեղձենոյ մը մէջ տեղի ճիւղն ըն-
 տրեցի որ վրան իրեք հատ պտուղ ու-
 նէր : Եւս օր այս ճիւղը հինգ վայր-
 կեան կը մագնիսացունէի, և քանի
 մը օրէն ետեւ տեսնեմ որ այն իրեք
 դեղձը զգալապէս օր օրուան վրայ կը
 մեծնան : Մագնիսացումն շարունա-
 կեցի և օգոստոսի 24^{ին} դեղձերը փըր-
 ցուցի որ լաւ հասեր էին : Երոնց չըր-
 ջապատը չափեցի տեսայ որ 24, 22
 և 21 հարիւրորդամեղը էր, որ այս
 տեսակ դեղձը մեր կողմերը այս մե-
 ծութեան չի հասնիր : այս ճիւղին
 տերեւները մեկալներէն աւելի խիտ
 հիւսուածք մը ունէին և վրայի ջղերն
 ալ կրկին հաստութեամբ էին : Եւս
 ունի միւս ճիւղերուն պառզը սովո-
 ըական առենին կը հասնի, այսինքն
 սեպտեմբերի 20^{ին} կամ 25^{ին}, որ 14
 ու 15 հարիւրորդամեղը չըջապատ
 կ'ունենայ :

Եւ զաճն այս է, դուք տուէք առոնց
 մեկնութիւնը :

Թող ազդ մը մեռած ազդ մըն է, մէկ ազդ մը
 որ իւր մտածմունքները ուրիշներէն կ'առնու՝ եղ-
 ծեալ ազդ մըն է :

ՊՈԴԴԱ

Ընկերութեան մէջ երկու կարգ մտք կանց կայ,
 բժիշկներն ու խոհարարները, որոնցմէ առաջին-
 ները անգագար կ'աշխատին մեր առողջութիւնը
 պահպանելու, մէկալոնք՝ եղծանելու, այս տար-
 բերութեամբ որ ետքիններս աւելի ապահով են
 իրենց ըրածին վրայ, քան թէ առաջինները :

ՏԻՏԲՈՅ